

XALQARO TAJRIBADA INKLYUZIV TA'LIM MODELLARINI SOLISHTIRISH VA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR

Axmadjonova Mahliyo Shuxrat qizi

Namangan Davlat Pedagogika Insitituti

Maxsus Pedagogika Logopediya yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xalqaro tajribada qo'llanilayotgan inklyuziv ta'lim modellarining asosiy xususiyatlari tahlil qilingan. Finlyandiya, Kanada, Yaponiya va AQShning inklyuziv ta'lim siyosati, qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda pedagogik yondashuvlari solishtirilgan. Tahlil asosida O'zbekiston sharoiti uchun mos takliflar ishlab chiqilgan, jumladan resurs markazlar tizimini joriy etish, o'qituvchilar malakasini oshirish, individual ta'lim rejalarini kengaytirish va infratuzilmani modernizatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, xalqaro tajriba, Finlyandiya modeli, Kanada modeli, resurs markazi, individual ta'lim rejasi, maxsus pedagogika, adaptiv ta'lim.*

Аннотация: *В статье проведён анализ ключевых моделей инклюзивного образования, применяемых в международной практике. Рассмотрены особенности политики и механизмов поддержки инклюзивного образования Финляндии, Канады, Японии и США. На основе сравнительного анализа предложены рекомендации для условий Узбекистана, включая создание ресурсных центров, повышение квалификации педагогов, расширение индивидуальных образовательных планов и модернизацию инфраструктуры.*

Ключевые слова: *Инклюзивное образование, международный опыт, финская модель, канадская модель, ресурсный центр, индивидуальный образовательный план, специальная педагогика, адаптивное обучение.*

Abstract: *This article provides an analytical review of key inclusive education models used in international practice. The inclusive education strategies and support mechanisms of Finland, Canada, Japan, and the United States are examined and compared. Based on the analysis, a set of recommendations suitable for the context of Uzbekistan is proposed, including the introduction of resource centers, improvement of teacher training, expansion of individualized education plans, and modernization of educational infrastructure.*

Keywords: *Inclusive education, international experience, Finnish model, Canadian model, resource center, individualized education plan, special pedagogy, adaptive learning.*

KIRISH

So'nggi yillarda dunyoning ko'plab davlatlarida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha izchil siyosat yuritilmoqda. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasining 24-moddasida har bir bola diskriminatsiyasiz ta'lim olish huquqiga ega ekani belgilangan.²² Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi — jismoniy, aqliy, psixologik

²² BMT. "Nogironlar huquqlari to'g'risida Konvensiya", 2006.

yoki ijtimoiy muammolari bo'lgan bolalarning umumiy ta'lim tizimiga to'liq qo'shilishini ta'minlashdir. O'zbekiston ham mazkur yo'nalishda izchil islohotlarni olib bormoqda. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan “Maktabgacha va maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi”da inklyuziv ta'limni keng joriy etish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan²³. Quyida xalqaro tajribadagi eng samarali modellar tahlili va O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkin bo'lgan tavsiyalar bayon etiladi.

Hozirgi vaqtda yurtimizda nogironligi bo'lgan o'quvchilar va talabalarning inklyuziv ta'lim olishlari uchun yetarli shart-sharoitlar yaratilmoqda. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar va talabalar uchun o'quv-metodik manbalarni tayyorlash, ularning zamonaviy axborot vositalaridan mustaqil foydalanish imkoniyatini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. A.Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida faoliyat olib borayotgan “Inklyuziv ta'lim” ilmiy-amaliy laboratoriyasi hamda “Surdotarjima” laboratoriyasida innovatsion yondashuvlar va texnologiyalar, zamonaviy tadqiq usullariga asoslangan inklyuziv mahsulotlar yaratish, o'qitishning samarali usullarini aniqlash, nogironlagi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishiga ko'maklashish borasida ilmiy-amaliy izlanishlar olib borilmoqda.

Xalqaro inklyuziv ta'lim modellarining solishtirma tahlili

Finlyandiya modeli – “Qo'llab-quvvatlashning ko'p pog'onali tizimi” Finlyandiya dunyoda eng muvaffaqiyatli inklyuziv ta'lim tizimiga ega davlatlardan biridir. Ularning modeli uch bosqichli qo'llab-quvvatlash tizimiga asoslanadi.²⁴

1. Umumiy qo'llab-quvvatlash – barcha o'quvchilar uchun adaptiv o'quv rejalar, qulay sinf muhiti.

2. Kuchaytirilgan qo'llab-quvvatlash – o'quvchi qiyinchilikka duch kelganda maxsus pedagog yordamida qo'shimcha darslar.

3. Maxsus qo'llab-quvvatlash – individual o'quv rejasi (IEP), psixolog va defektolog yordami. Bu tizimning afzalligi — bolani maxsus maktablarga ajratmasdan, umumiy sinfda o'qitish jarayonini qo'llab-quvvatlashdir.

Kanada modeli – “Hamkorlikda o'qitish” (co-teaching) Kanadada inklyuziv ta'limning asosiy tamoyili — bitta sinfda ikki o'qituvchi faoliyati asosiy o'qituvchi + maxsus pedagog. Bu usul o'zini oqlagan, chunki o'quvchilarning ehtiyojiga qarab differensial ta'lim beriladi, sinfda diagnostika va kuzatuv muntazam yuritiladi, ota-onalar bilan hamkorlik yuqori darajada amalga oshiriladi.²⁵ Kanada hukumati inklyuziv ta'limga katta byudjet ajratadi, ammo bu tizimning asosiy mohiyati — pedagoglarning kasbiy malakasining yuqoriligi.

Yaponiya modeli – “Resurs markazlarga tayangan integratsiya”. Yaponiyada maxsus maktablar butunlay yo'q qilinmagan. Aksincha, ular resurs markazlar vazifasini bajaradi.²⁶ Ularning asosiy funksiyalari umumiy maktablarga o'quvchilarni integratsiya qilishda metodik yordam berish. O'qituvchilarga treninglar va konsultatsiyalar o'tkazish. Maxsus

²³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2025 yillarga mo'ljallangan ta'lim konsepsiyasi.

²⁴ Finnish National Agency for Education. Inclusive Education Guidelines, 2018

²⁵ Government of Canada. Inclusive Education Policy, 2019

²⁶ Japan Ministry of Education. Special Needs Education System, 2020.

materiallar va texnologiyalar bilan ta'minlash. Shuningdek, Yaponiya hukumatida "Nogironligi bo'lgan bolalar uchun qo'llab-quvvatlash koordinatori" instituti mavjud — har bir maktabda bitta mas'ul mutaxassis bo'ladi.

AQSh modeli – "IDEA qonuni asosidagi individual yondashuv". AQShda inklyuziv ta'lim IDEA (Individuals with Disabilities Education Act, 2004) asosida tashkil etilgan.²⁷ Unga ko'ra har bir bola uchun individual ta'lim rejasi (IEP) ishlab chiqiladi, inklyuziv ta'lim "eng kam cheklanadigan muhitda" (Least Restrictive Environment – LRE) ta'minlanishi shart, o'quvchilarni tashxislash jarayoni faqat mutaxassislar guruhi tomonidan amalga oshiriladi. AQShda rag'batlantiruvchi moliyaviy mexanizm mavjud — maktablar inklyuziv o'quvchilar bilan ishlaganiga ko'proq davlat mablag'i oladi.

Xalqaro tajribaning umumiy xususiyatlari, xalqaro modellar tahlili shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli inklyuziv tizim quyidagi elementlarga tayangan:

1. O'qituvchilar malakasini oshirishning uzluksiz tizimi.
2. Erta diagnostika (3–6 yosh).
3. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish.
4. Infratuzilmani moslashtirish (ramplar, liftlar, sensor xonalar).
5. Individual o'quv reja va moslashtirilgan baholash tizimi.
6. Moliyaviy rag'batlantirish va davlat siyosati barqarorligi.

O'zbekiston uchun takliflar O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limni kuchaytirish uchun quyidagi ilmiy-amaliy takliflar beriladi. Pedagoglar tayyorlash sifatini oshirish OTMlarda defektologiya, logopediya, psixologiya modullarini kengaytirish hamda maktabgacha, boshlang'ich va umumiy ta'lim o'qituvchilari uchun inklyuziya bo'yicha majburiy qisqa kurslar joriy etish. Asos sifatida 2019-yil 13-maydagi Prezident qarorida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha kadrlar tayyorlash ustuvor yo'nalish sifatida qayd etilgan²⁸.

Resurs markazlar tizimini joriy etish Yaponiya tajribasiga asoslanib har bir tumanda maxsus pedagogika markazlari tashkil qilish, maktablar uchun metodik yordam ko'rsatish, mobil psixologik xizmatlarni yo'lga qo'yish. Individual ta'lim rejasini (ITR) keng joriy etishda ITR namunaviy shaklini ishlab chiqish, psixolog, logoped, ota-onalar va o'qituvchi ishtirokidagi komissiya tomonidan tasdiqlash, o'quvchi rivojlanishi bo'yicha har chorakda monitoring o'tkazish. Maktablarni texnik jihatdan moslashtirishda imkoniyati cheklangan bolalar uchun ramplar, tutqichlar, sensorik materiallar o'rnatish hamda AKT imkoniyatlaridan keng foydalanish (Braille qurilmalar, audiokitoblar). Moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmini yaratishda inklyuziv sinf ochgan maktablarga qo'shimcha budjet mablag'i ajratish hamda xalqaro grantlar bilan hamkorlikni kengaytirish.

Xulosa

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun yagona to'g'ri model yo'q — har bir davlat o'z imkoniyatlari, infratuzilma va kadrlar

²⁷ U.S. Department of Education. IDEA (Individuals with Disabilities Education Act), 2004.

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-maydagi PQ-4312-son qarori.

salohiyatiga qarab moslashgan modelni yaratadi. Finlyandiya, Kanada, Yaponiya va AQSh tajribasi O'zbekiston uchun samarali yo'nalishlarni belgilab beradi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali har bir bola o'z qobiliyatini to'liq namoyon qilish imkoniga ega bo'ladi, bu esa jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. BMT. "Nogironlar huquqlari to'g'risida Konvensiya", 2006.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2025 yillarga mo'ljallangan ta'lim konsepsiyasi.
3. Finnish National Agency for Education. Inclusive Education Guidelines, 2018.
4. Government of Canada. Inclusive Education Policy, 2019.
5. Japan Ministry of Education. Special Needs Education System, 2020.
6. U.S. Department of Education. IDEA (Individuals with Disabilities Education Act), 2004.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-maydagi PQ-4312-son qarori.